

УДК 336.7

Андрейків Х. А., здобувач Львівського національного університету ім. І.Франка (Україна)

Ваврін М. Р. асистент кафедри економіки підприємства Львівського національного університету ім. І.Франка (Україна)

Сватюк О. Р., к.е.н., доцент кафедри менеджменту, доктор філософії (Ph.D), *candidate of economic sciences, Ph.D., associated professor, Professor of Management*, Львівського державного університету внутрішніх справ (Україна)

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ У БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМАХ

У статті уточнено класифікації банків, проаналізовано різницю між поняттями «державний», «центральний», «національний» та «емісійний банк». Висвітлено кризові проблеми сучасної банківської системи. Запропоновано напрями щодо удосконалення та модернізації даної фінансової структури. Висвітлено порівняння думок різних економістів щодо поняття банківської системи. Визначено загальні та специфічні риси, функції банківської системи України. Уточнено та зображено схематично структуру банківської системи, правовий статус Національного банку України та його та функції у банківській системі, а також функції, види та основні операції комерційних банків. Проведено аналіз показників комерційних банків за період 2011-2013 рр. Наведено найбільш кредитоспроможні, надійні та популярні банки. Згідно даних рейтингових агентств станом на 01.01.14 найбільшими банками за активами є: «Приватбанк», «Укресімбанк», «Ощадбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Промінвестбанк». Найбільш кредитоспроможними за національною рейтинговою шкалою uaAAA є: «UniCreditBank» «Укрсиббанк» «ВТБ» «Credit Agricole Bank» «Ukreximbank». Згідно з депозитним індексом FUDI (First Ukrainian Deposit Index) найкращими банками для зберігання вкладів у гривнях, доларах та євро є: «Ukreximbank», «Ощадбанк», «Укрсоцбанк» «Укрсиббанк» та «Райффайзен Банк Аваль». Визначено ефективність роботи цієї системи шляхом аналізу основних показників, а саме рівня валового внутрішнього продукту, рівня росту інфляції, коливання курсу гривні відносно долара.

Ключові слова: центральний банк, банківська система, державний, центральний, національний та емісійний банк.

Табл. 1, рис. 5, літ. 25.

Андрейків Х. А., Ваврін М. Р., Сватюк О. Р.

РОЛЬ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ В БАНКОВСКИХ СИСТЕМАХ

В статье уточнены классификации банков, проанализирована разница между понятиями «государственный», «центральный», «национальный» и «эмиссионный банк». Отражены кризисные проблемы современной банковской системы. Предложены направления относительно усовершенствования и модернизации данной финансовой структуры. Отражено сравнение мнений разных экономистов относительно понятия банковской системы. Определены общие и специфические черты, функции банковской системы Украины. Уточнено и изображено схематически структуру банковской системы, правовой статус Национального банка Украины и его и функции в банковской системе, а также функции, виды и основные операции коммерческих банков. Проведен анализ показателей коммерческих банков за период 2011-2013 гг. Приведены наиболее кредитоспособные, надежные и популярные банки. Согласно данных рейтинговых агентств состоянием на 01.01.14 наибольшими банками за активами являются: «Приватбанк», «Укрэксимбанк», «Ощадбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Проминвестбанк». Наиболее кредитоспособными по национальной рейтинговой шкале uaAAA является: «UniCreditBank» «Укрсиббанк» «ВТБ» «Credit Agricole Bank» «Ukreximbank». Согласно депозитному индексу FUDI (First Ukrainian Deposit Index) наилучшими банками для хранения вкладов в гривнях, долларах и евро являются: «Ukreximbank», «Ощадбанк», «Укрсоцбанк» «Укрсиббанк» и «Райффайзен Банк Аваль». Определена эффективность работы системы путем анализа основных показателей, а именно уровня валового внутреннего продукта, уровня роста инфляции, колебания курса гривни относительно доллара.

Ключевые слова: центральный банк, банковская система, государственный, центральный, национальный и эмиссионный банк.

Andreykiv K., Vavriv M., Svatyuk O.

THE MATTER OF CENTRAL BANKS IN BANKING SYSTEMS.

This article gives a more precise to classification of banks, it includes analysis of such notions as «governmental-», «central-», «national bank» and «bank of issue». The problem of modern banking system is also

reflected in the article. It offers directions of improvement and modernization of this financial institution. Comparison of opinions of different economists about notion «banking system». General and specific references of the Ukrainian banking system are determined in the article. The structure of banking system is defined more exactly and schematic represented. A role of the National Bank of Ukraine, it's functions in the banking system are examined. The article shows indexes of commercial banks in 2013-2014 period. The list of the most reliable and solvent banks is adduced. In obedience to these rating agencies by the state on 01.01.14 most banks after assets are: «Pryvatbank», «Ukreksimbank», «Oshchadbank», «Rayffayzen Bank Aval», «Prominvestbank». Most solvent on the national rating scale of uaAAA is: «UniCreditBank» «UkrSybBank» «VTB» «Credit Agricole Bank» «Ukreximbank». According to the deposit index of FUDI (First Ukrainian Deposit Index) the best banks for storage of contributions to the hryvnyas, dollars and euros are: «Ukreximbank», «Oshchadbank», «UkrSotsbank» «UkrSybBank» and «Rayffayzen Bank Aval». Efficiency of this system was defined by analyzing of GDP level, inflation indexes and fluctuations in the rate of exchange (hrn/dollar).

Keywords: *central bank, government, central, national bank, bank of issue.*

Актуальність теми полягає в необхідності постійного моніторингу проблем банківської діяльності та їхньої ролі в умовах загрози національній безпеці України. Для розуміння тих економічних подій, які відбуваються сьогодні у світі, і зокрема в Україні, на нашу думку, варто розбиратись у функціонуванні такої структури як банківська система тому, що саме в Україні банки займають ключове місце в функціонуванні економіки, адже інші фінансові ринки та інститути на даний момент розвинені слабо. Це у свою чергу створює необхідність постійного моніторингу проблем банківської діяльності, вдосконалення її регулювання та функціонування.

В умовах загрози національній безпеці України важливого значення набуває виживання банківської системи в державі та чітке правове регулювання всієї банківської діяльності. Система фінансово-грошових відносин є відображенням стану розвитку суспільства. Щодня із джерел засобів масової інформації ми дізнаємось про нестабільне становище економіки США, країн ЄС, Китаю а також України. Це нашою думку, що регулювання економіки дає певний збій. Важливою складовою будь-якої економіки є банківська система, адже банки є основними посередниками фінансового ринку у перерозподілі ресурсів між сферами економіки та відіграють важливу роль у стійкості, ліквідності та ефективності фінансової системи в цілому.

Останнім часом банківська система України зазнала докорінних змін, створено дворівневу банківську систему, дедалі більшого розвитку набуває діяльність інших банків та спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, розширюються нетрадиційні сфери застосування банківського капіталу, істотно змінюється характер взаємовідносин банків з клієнтурою.

Провідними науковцями, які проводили дослідження та наукові обґрунтування даного питання є: Г. Асхауер, І. В. Болгарін, П. Д. Біленчук, Л. К. Воронов, П. Вожжов, В. М. Геєць, А. А. Гриценко, А. І. Даниленко, Д. О. Гетманцев, А. В. Демківський, І. Д'яконова, О. Г. Диннік, В. В. Жупанин, І. Б. Івасів, В. В. Коваленко, Л. В. Кузнецов, О. О. Затварська, О. А. Колодій, О. А. Костютенко, С. Л. Лондар, О. І. Лютий, М. В. Марушак, В. І. Міщенко, А. М. Мороз, С. В. Науменков, Т. С. Смолженко, В. Н. Усоскін, Р. В. Шпек та інші фахівці банківської справи. Ними досліджено категоріальний апарат, банківські системи держав з розвиненою ринковою економікою, які формувалися століттями. У період кризи ринкової економіки законодавство є нестабільним, але якщо не формувати процес оновлення банківської системи і міжбанківського законодавства, позитивних перетворень не буде. Банківська система є невід'ємною частиною фінансової системи тому, що інститути банківського права, кредитування, фінансові капіталовкладення, цінні папери та біржа, тісно пов'язані з фінансовим правом.

Метою наукової статті є дослідження сутності та структури банківської системи України, обґрунтування особливостей правового статусу банків, якими регламентується банківська діяльність.

Для реалізації мети дослідження передбачається вирішити наступні завдання: розкрити сутність банківської системи України; визначити структуру Банківської системи; визначити правове становище Національного банку та інших банків України; охарактеризувати структуру та регулювання діяльності Національного банку та інших банків України. Об'єктом дослідження є основи та загальні риси розвитку банківської системи України. В ході дослідження методологічних засад функціонування сучасної банківської системи використано такі методи: критичний синтез класичних теорій і новітніх поглядів на місце і роль банківської системи в контексті економічного розвитку; діалектичний метод, зокрема такі його елементи, як принцип суперечності, системно-структурний підхід, принцип історизму; кількісно-якісний аналіз; методи індукції та дедукції, побудова графічних зображень та аналітичних таблиць.

Стан дослідження. Визначальним напрямом сучасного розвитку міжнародних економічних відносин є зниження загроз небезпеки держави та глобалізації світових господарських зв'язків, що сприятиме суттєвим зрушенням у світовому просторі та породжує істотні зміни в процесах генезису і функціонування національних банківських систем. За таких умов пріоритетним завданням держав, що інтегруються у світовий фінансовий простір, стає формування стійкого фінансово-кредитного сектору, в

тому числі банківського, як базового чинника економічного зростання країн. Необхідна умова ефективного функціонування ринкової економіки – наявність налагодженої фінансової системи, неодмінним елементом якої є банківська система. У будь-якій державі незалежно від домінуючої економічної моделі та способу організації суспільних відносин, банківська система має ключову роль.

Банківську систему часто порівнюють із кровообігом економіки держави. Саме вона забезпечує економіку необхідним обсягом фінансових ресурсів, забезпечує вільний рух капіталу, розрахунки суб'єктів господарювання, кредитування, а також реалізацію ряду інших функцій та завдань [9].

Розглядаючи поняття “банківська “система”, передусім, з'ясуємо значення терміна система, який з грецької (συστήμα — “сполучення”) означає ціле, у якому гармонійно та взаємопов'язано розташовані окремі частини цього цілого. Зарубіжні автори розглядають систему як множину об'єктів разом із відносинами між об'єктами і між їхніми атрибутами(властивостями), як будь-яку сукупність, що складається із взаємозалежних частин. Для банківської системи характерні ознаки: складність, цілісність, структурність, динамічність, відкритість. Вона є невід'ємною частиною соціально-економічної системи. Складність банківської системи зумовлена різноманітністю банків, її складових елементів, різнохарактерними зв'язками між ними. Цілісність банківської системи означає, що вона охоплює різноманіття банків, підпорядкованих НБУ. Структурність означає, що банківська система поєднує свої елементи у внутрішню організовану структуру. Динамічність визначається тим, що банківська система не перебуває у статистичному стані, постійно зазнає впливу внутрішнього та зовнішнього середовища. Відкритість пояснюється інтенсивною взаємодією із державними структурами, з організаціями інших країн, а також вона означає, що тільки за умови ефективно організованої роботи всієї банківської системи, а не окремих елементів, забезпечується функціонування системи як єдиного цілого, гарантуючи виконання покладених на неї завдань.

Сучасні наукові трактування поняття «банківська система» можна об'єднати у три напрями: *банківська система як сукупність банків країни у визначеному часовому інтервалі(періоді); банківська система як кредитна; банківська система, до складу якої входить банківська інфраструктура як складова кредитної системи.* Перший підхід характеризує загальні риси банківської системи. Наприклад, на думку А.Мороза, банківська система – це сукупність різних видів банків та банківських установ у їхньому взаємозв'язку, складова частина кредитної системи [2]. На погляд М. Савлука банківська система - це законодавчо визначена, чітко структурована та субординована сукупність фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально пов'язані в самостійну економічну структуру [3].

Згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність» банківська система України складається з Національного банку України та інших банків (державних та недержавних), що створені і діють на території України відповідно до закону [4].

До прихильників другого підходу належать Є. Жарковська, О. Костюченка., А. Селіванова. На їхню думку, банківська система – це сукупність різних видів національних банків і кредитних установ, які діють у межах загального грошово-кредитного механізму [5].

Згідно з третім підходом до складу банківської системи зараховують банківську інфраструктуру. О. Дзюльбюк [6] вважає, що банківська система є чітко структурована, у якій виділяється два рівні: рівень центрального банку та рівень комерційних банків. Тому банківську інфраструктуру трактує як допоміжну ланку, яка входить до банківської системи, проте не належить до жодного з названих рівнів.

Отже, банківська система – це сукупність усіх банківських установ, що функціонують у тій чи іншій країні в певний сторичний період, перебуваючи у тісному взаємозв'язку між собою, утворюючи специфічну економічну й організаційно-правову структуру, яка забезпечує функціонування грошового ринку та економіки загалом. Банківська система є важливою складовою економіки будь-якої країни, а рівень її розвитку визначається рівнем розвитку ринкових відносин. Через банківську систему проходять грошові розрахунки і платежі підприємств, організацій і населення. Вона мобілізує і перетворює в капітал тимчасово вільні кошти, заощадження та доходи різних верств населення, виконує різноманітні кредитні, посередницькі, інвестиційні, довірчі та інші операції [1].

До загальних рис банківської системи можна віднести такі:

- поєднання багатьох однотипних елементів. Ці елементи підпорядковуються однаковим цілям. У банківській системі такими елементами є окремі банки, основною метою діяльності кожного з них, за винятком Національного банку України, є отримання прибутку;
- динамічність системи; банківська система постійно розвивається, адаптуючись до зміни економічної ситуації в країні, вдосконалюється в міру нових вимог ринкової економіки, зокрема змінюються методи та інструменти банківської діяльності, розширюється коло банківських операцій;
- закритість системи; банківська система є системою закритого типу, що проявляється концентрацією уваги її суб'єктів переважно на специфічній діяльності, яка пов'язана з грошовою сферою, виконанням банками суто банківських операцій. Значний обсяг банківської інформації згідно з національним законодавством є банківською таємницею і не може розголошуватися чи передаватися в інші системи;

- саморегуляція системи; банківська система здатна саморегулюватися, тобто у випадку банкрутства одного з банків інші банки займають його нішу. Якщо змінюється економічна ситуація в країні, то негайно адекватно змінюються методи діяльності, які перетворюються зі спеціалізованих в універсальні.

До специфічних рис банківської системи відносяться: дворівнева структура; централізоване регулювання діяльності кожного банку окремо і банківської системи в цілому; високий рівень централізованої керованості банківської системи із збереженням повної економічної незалежності та відповідальності за результати своєї діяльності в кожному банку, який входить у систему; наявність загальносистемної інфраструктури [11].

Банки сьогодні є одним із основних суб'єктів фінансового ринку зокрема та економіки загалом. На відміну від більшості фінансових інститутів, вони мають у розпорядженні залучені кошти фізичних та юридичних осіб, тому, виконуючи функцію управління фінансовими ресурсами, банківські структури значну увагу змушені приділяти забезпеченню можливості в майбутньому повернути гроші вкладникам, дотриманню окремих нормативів та обмежень, які забезпечують стабільність функціонування банківської системи. В економіці розрізняють два типи банківської системи – одно - та дворівневу. Структура системи залежить від суспільно-економічних умов та в різних країнах розвивається залежно від ступеня розвитку ринку й історичних особливостей становлення банківської справи [1].

Однорівнева банківська система передбачає переважно горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій і функцій. М.І. Савлук та І.М. Михайловська зазначають, що однорівнева банківська система можлива тільки за тоталітарної економіки. При ній достатньо створити один державний банк, який на адміністративно-командних засадах може здійснювати і емісійно-касову функцію, і кредитно-розрахункове обслуговування господарської клієнтури, як це було в СРСР до 1987р. Однорівнева структура можлива при умові, що в країні немає центрального банку, або ж усі банківські операції виконує лише один банк. Центрального банку може не бути в умовах перехідних економік, коли ще не сформувалася повноцінна банківська система або вона має нетривалий характер, тобто є тимчасовою [3,12]. Дворівнева банківська система характерна для країн з ринковою економікою та складається з двох рівнів: верхній рівень - центральний (емісійний) банк, який є банком в повному значенні цього слова лише для двох категорій клієнтів: банківських інститутів та урядових структур. Нижній рівень - комерційні банки, клієнтами яких є підприємства, організації, населення [7]. Дворівнева банківська система будується на взаємовідносинах між банками у двох площинах: за вертикаллю та горизонтально (рис. 1).

Рис.1. Структура банківської системи України.

За вертикаллю відносини підпорядкованості між центральним банком (як керівним, управляючим) і низовими ланками — комерційними банками. Горизонтально — відносини рівного партнерства між будь-якими низовими ланками.

У дворівневій структурі банківської системи повинні чітко розрізнятися нормативно-регулюючі та контрольні функції центрального банку з одного боку, і функції комерційних банків — з іншого [8].

Специфіка банківської системи виявляється в її функціях (рис. 2).

Функція створення грошей і регулювання грошової маси реалізується шляхом оперативної зміни маси грошей в обігу залежно від існуючого попиту. При цьому, звичайно, керівне місце відведено центральному банку, на який покладено здійснення грошово-кредитної політики в країні. Встановлення облікових ставок, ризиків, емісія грошей, регулювання касових розрахунків — усе це відноситься до реалізації зазначеної функції. Зрозуміло, говорячи про зазначену функцію не слід обмежувати кількість її носіїв лише центральним банком. Усі елементи фінансово-банківської системи істотно впливають на питання регулювання грошової маси. В Україні спостерігається постійний процес нарощування грошової маси, в першу чергу через емісійні випуски Національного банку України.

Щодо трансформаційної функції, то її реалізація залежить від рівня розвитку ринку позичкових капіталів в країні. Банківські установи залучають вільні кошти підприємств та населення (шляхом прийняття депозитів) та вкладають їх на свій страх і ризик у розвиток суб'єктів господарювання, впливаючи таким чином на величину, якість, вартість та строки грошових капіталів. Отже, відбувається трансформація фінансових ринків. На відміну від більшості розвинених банківських систем, в Україні залишається незадовільною ситуація по залученню коштів від юридичних осіб порівняно із населенням.

Щодо останньої, стабілізаційної функції, то вона є однією з суттєвих характеристик банківської системи в цілому. Вона характеризує сталість банківської діяльності та грошового ринку і залежить від ризиків, які є достатньо високими для банківської діяльності. Фактично банки як посередники грошового ринку беруть на себе відповідальність перед інвесторами за банківський ризик своїх позичальників. Саме стабілізаційна функція найбільш врегульована на законодавчому рівні, оскільки її виконання регламентується правилами діяльності всіх ланок банківської системи і встановлюється чітка система банківського регулювання та нагляду, яку переважно реалізує центральний банк [9].

Рис. 2. Основні функції центрального банку.

Щодо інших функцій, то Д. Гетьманцев виокремлює наступні: розробку та забезпечення способів управління ризиками, забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема, шляхом удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі, забезпечення насичення ринку ціною інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економіки [14].

Економічна діяльність у будь-якій державі супроводжується обслуговуванням усіх фінансово-господарських процесів банківською системою. Банківська діяльність є невід'ємною складовою ефективного функціонування економіки протягом цілого ряду століть. Банки розвивались як об'єктивна потреба у перерозподілі грошових ресурсів між суб'єктами господарської діяльності, а також у міжнародних відносинах [10]. В Україні центральним банком є Національний Банк України, який був створений у 1991 р. Національний банк України є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених чинним законодавством випадках — також за рахунок Державного бюджету України. Він має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні. НБУ не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. Водночас Національний банк України не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а останні — за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. Майно НБУ формується за рахунок статутного капіталу, доходів, одержаних від банківської діяльності відповідно до Закону України «Про Національний банк України», а також інших джерел, не заборонених законодавством. Статутний капітал НБУ є державною власністю, його розмір становить 10 млн. грн. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами

формування статутного капіталу НБУ є доходи, визначені в його кошторисі, а за необхідності — державний бюджет України.

Доходи та витрати НБУ обчислюються щорічно при складанні кошторису його доходів та витрат. Доходи банку — це збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які ведуть до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок вкладів власників). Витрати банку — це зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками). Зауважимо, що НБУ самостійно встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями та послугами. Національний банк сплачує податки відповідно до законів України з питань оподаткування. Оскільки одержання прибутку не є метою діяльності НБУ, то це суттєво впливає на його податковий режим. Національний банк України та його установи (крім госпрозрахункових, що оподатковуються у загальному порядку) мають особливий статус оподаткування, а саме: у разі перевищення за підсумками року доходів над витратами сума такого перевищення вноситься (перераховується) до Державного бюджету України наступного за звітним року; перевищення витрат Національного банку над доходами відшкодовується за рахунок Державного бюджету України наступного за звітним року. Зауважимо, що Рада Національного банку затверджує щорічно до 1 липня звіт про виконання кошторису НБУ та розподіл прибутку за звітний бюджетний період. Національний банк формує фонди та резерви на покриття фінансових ризиків, пов'язаних із виконанням його функцій. Порядок формування і використання фондів та резервів визначається положенням, що затверджується Радою Національного банку України. Водночас зауважимо, що Рада Національного банку з метою забезпечення виконання основних засад грошово-кредитної політики має право застосування відкладального вето щодо рішень Правління Національного банку з питань формування резервів, покриття фінансових ризиків, порядку відрахувань доходів до Державного бюджету України [13].

Основним завданням НБУ як центрального банку держави є забезпечення стабільності національної грошової одиниці — гривні. Національний банк веде Книгу реєстрації банків, валютних бірж та інших фінансово-кредитних установ, представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн, міжнародними банками та фінансово-кредитними організаціями.

Функція НБУ як емісійного центру полягає в тому, що йому належить монопольне право на емісію грошей в обіг, а також випуск національних грошових знаків (банкнот, монет). Для друкування банкнот та карбування монет створено власний банкнотно-монетний двір. Виконання функції валютного органу означає, що НБУ є головним державним органом, який визначає валютну політику. НБУ визначає структуру валютного ринку України й організовує торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання національний банк проводить дисконтну та девізну валютну політику та застосовує в необхідних випадках валютні обмеження. Дисконтна політика полягає у зміні облікової ставки НБУ для регулювання руху капіталу та балансування платіжних зобов'язань, а також коригування курсу грошової одиниці України до іноземних валют. Девізна валютна політика здійснюється на підставі регулювання курсу грошової одиниці України до іноземних валют шляхом купівлі-продажу іноземної валюти на фінансових ринках. Відповідно до наданих повноважень у сфері валютного регулювання НБУ встановлює умови та порядок конвертації (обміну) гривні на іноземну валюту. На Національний банк України покладено функцію банківського нагляду і контролю за виконанням банками законодавства з банківської справи, нормативних актів Національного банку та економічних нормативів. Метою банківського нагляду і контролю є безпека, фінансова стабільність системи, захист інтересів вкладників і кредиторів.

Виконуючи функцію банку банків Національний банк України з метою підтримки стабільності банківської системи та розширення її кредитних можливостей надає банкам кредити, які використовують для задоволення тимчасових потреб банків і потреб, пов'язаних зі структурною перебудовою економіки України. Виступаючи кредитором останньої інстанції, НБУ надає банкам кредити під програми їх фінансового оздоровлення. Рефінансування банків з 1994 р. здійснюється через кредитні аукціони, що забезпечує створення рівноправних умов доступу банків до централізованих кредитних ресурсів. З 1996 р. запроваджено механізм ломбардного кредитування, а з 1997 р. почалось здійснення операцій РЕПО під заставу державних цінних паперів. Як банк держави Національний банк України організовує і здійснює через органи Державного казначейства та уповноважені банки обслуговування державного бюджету України. При функціонуванні механізму обігу цінних паперів на НБУ покладено виконання операцій з державними цінними паперами. Грошово-кредитне регулювання економіки є найважливішою із функцій НБУ, яка виконується відповідно до економічних інтересів та цілей держави (рис. 2). В основу грошово-кредитної політики покладено здійснення комплексу заходів, спрямованих на розширення або зрушення ліквідних коштів і обсягів кредитування банків та інших кредитних установ. Відтак метою грошово-кредитної політики є регулювання пропозиції та попиту на позиковий капітал через ефективне управління грошовою масою [23].

Важливою ланкою кредитної системи України є комерційні банки, що належать до другого рівня банківської системи. Комерційні банки є багатофункціональними установами, що здійснюють основний спектр кредитних і фінансових операцій, пов'язаних з обслуговуванням господарської діяльності своїх клієнтів. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк - це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку надавати банківські послуги [4].

Банки в Україні класифікують (рис. 3) за:

- видами здійснюваних операцій (універсальні, спеціалізовані). Універсальні банки - кредитні установи, що здійснюють усі основні види банківських операцій (депозитні, кредитні, фондів, інвестиційні, довірчі, розрахункові) та надають банківські послуги всім клієнтам, незалежно від галузевої належності. Спеціалізовані банки - комерційні банки, що виконують грошові та інші операції і надають фінансові послуги за певними напрямками банківської діяльності.

- спеціалізацією (ощадні, інвестиційні, іпотечні, клірингові). Ощадні банки — спеціалізовані комерційні банки, не менш ніж 50 % пасивів яких є вкладами фізичних осіб. Інвестиційні банки - спеціалізовані банки, що здійснюють інвестиційну політику шляхом купівлі акцій. Ресурси банку формуються за рахунок продажу власних акцій. Як правило, вони не проводять депозитні операції з населенням. Іпотечні банки, що спеціалізуються на наданні довготермінових кредитів під заставу нерухомості. Клірингові банки - є членом розрахункової (клірингової) палати, надає банківські послуги - розрахунки за відкритими у ньому рахунками, супровід важливих комерційних проектів, придбання і реалізація цінних паперів тощо формою власності (державні, приватні, змішані). Державні банки – 100% статутного капіталу яких належать державі. Приватні банки – банки, які створені приватними юридичними особами. Змішані – банки з певною часткою державного, або приватного капіталу. Банки самостійно визначають напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій [17].

В Україні банки створюються у формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку. Засновниками банку можуть бути як юридичні, так і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Органами управління банку є загальні збори учасників, спостережна рада та правління (рада директорів) банку. Органом контролю банку є ревізійна комісія та внутрішній аудит банку. Банк діє відповідно до статуту, у якому визначені: найменування банку, його місцезнаходження, організаційно-правова форма, види діяльності, які має намір здійснювати банк, розмір і порядок формування статутного капіталу банку.

У кризових умовах банки суттєво розширили сферу своїх основних функцій, а саме щодо: мобілізації тимчасово вільних грошових коштів і перетворенні їх в капітал: банки акумулюють грошові доходи і заощадження у вигляді вкладів (сконцентровані у вкладах заощадження перетворюються на позиковий капітал і використовується банком для надання кредитів); кредитування підприємств, населення; випуск кредитних засобів обігу; здійснення розрахунків та платежів домогосподарствам; консультування та надання економічної та фінансової інформації.

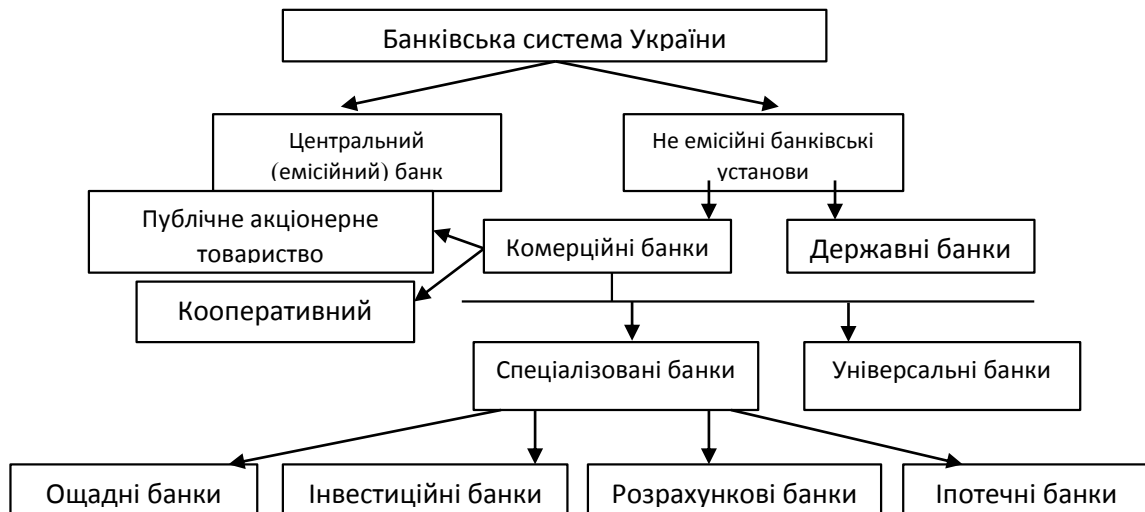

Рис. 3. Схема банківської системи України, яка побудована за дворівневим принципом.

За умови отримання письмового дозволу Національного банку України банки також мають право здійснювати інвестиції у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами; депозитарну діяльність і діяльність з ведення реєстрів власників іменних цінних паперів. Загалом банки на сьогоднішній день можуть виконувати понад 100 різних операцій [18].

Проаналізувавши таблицю 1 можна ствердити, що за останні три роки в Україні зріс попит на банківські послуги про що свідчить збільшення кількості банків на території держави.

Таблиця 1. Діяльність банків України за 2011-2013 рр.

Показники	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Кількість діючих банків	176	176	181
Кількість банків з іноземним капіталом	55	53	50
Кількість банків із 100% іноземним капіталом	22	22	21
Загальні активи	1054280	1127192	1262205
Надані кредити	825320	815327	889938
з них: - юридичним особам	580907	609202	675040
- фізичним особам	174650	161775	166731
Загальні пасиви	1054280	1127192	1262205
Зобов'язання банків	898793	957872	1 081954
Кошти юридичних осіб	186213	202550	217655
Кошти фізичних осіб	306205	364003	432470

Джерело: складено авторами на основі даних НБУ

Разом з тим простежується інтенсивний відтік іноземного капіталу, пов'язаний з нестабільною політичною та економічною ситуаціями в країні. За останній період (2011-2013 рр.) кількість банків з іноземним капіталом зменшилась на 3,6% й у 2013 становила 27,6%. Та слід відзначити й збільшення кількості російських банків на українському фінансовому ринку. У 2012 році активи банків зросли на 6,4% порівняно з 2011 роком - до 1,127 трлн грн. З початку 2013 року зростання активів банківської системи становило 7,17%. В основі цього лежить зростання кількості наданих кредитів. Із зростанням даного показника, збільшився на 10,0% і прибуток банків та на кінець року становив 151 млрд. грн. Збільшення зобов'язань банків до 1081 трлн. грн. свідчить зростання депозитної бази банків, і відповідно підвищення кількості вільних коштів на руках населення та рівня довіри до банків [19].

Станом на 01.01.14 найбільшими банками за активами є: «Приватбанк», «Укрексімбанк», «Ощадбанк», «Райффайзен Банк Аваль», «Промінвестбанк». Найбільш кредитоспроможними (національна рейтингова шкала uaAAA) є: «UniCreditBank», «Укрсиббанк», «ВТБ», «Credit Agricole Bank», «Ukreximbank» [20]. Згідно з депозитним індексом FUDI (First Ukrainian Deposit Index) найкращими банками для зберігання вкладів у гривнях, доларах та євро є: «Ukreximbank», «Ощадбанк», «Укрсоцбанк», «Укрсиббанк», «Райффайзен Банк Аваль» [21]. Загалом роль комерційних банків у фінансово-кредитній системі України за останні роки стрімко зросла. Все більше банків стають універсальними, пропонуючи все більший асортимент послуг задля підтримання конкуренції та максимізації прибутку. Найбільшою популярністю серед населення України користуються: «Приватбанк», «Укрексімбанк», «Ощадбанк», «Райффайзен Банк Аваль».

Про ефективність будь-якої системи, в тому числі банківської, можна судити по тому на скільки добре вона виконує свої функції та поставленні перед нею завдання. Для того, щоб з'ясувати чи є ефективною банківська система України варто проаналізувати показники валового внутрішнього продукту, рівня інфляції та курсу валют. Валовий внутрішній продукт є одним з найважливіших критеріїв визначення економічного розвитку держави. Як видно, з рисунку 4. у нашій країні рівень зростання ВВП є доволі низьким. У 2011р. – цей показник 5,2%, у 2012 зменшився до 0,2%, у 2013 темп росту ВВП становив 0%. З одного боку ВВП є загальним показником ефективності економіки, а не банківської системи загалом, та з іншого, він є частково від неї залежний. Щодо інфляції, то у 2011 її показник суттєво знизився і становив 4,6%, у 2012р - (-0,2%). Упродовж 2013 року цінова динаміка на споживчому ринку України була помірною. Показник приросту індексу споживчих цін у річному вимірі протягом цього періоду коливався в межах від «мінус» 0,8%. Цьому сприяло підвищення на ринку пропозиції продовольчих товарів, які становлять основну частину споживчого кошика громадян.

Курс гривні до долара за останні три роки (2011-2013рр.) утримувався на стабільному рівні. У 2010 р. він тримався на рівні 7,96 гривень за долар, а у 2012 та 2013 на рівні 7,99 гривень за долар. Та вже на початку січня 2012 року спостерігалось зростання курсу долара до позначки 8,03. Загалом в останній період банківська система не покращила виконання покладених на неї функцій. Однак, у 2013 р. Національний банк України знизив облікову ставку з 7,5% до 6,5%, та все одно вона залишається доволі високою у порівнянні з країнами Європи, де облікова ставка коливається у межах 1,2-3%.

Також зріс рівень довіри до грошової одиниці України та банків, про що свідчить збільшення кількості депозитних вкладів у гривнях на 22,8%. Разом з тим підвищилась ліквідність банківської системи України, про що свідчить зростання попиту на депозитні сертифікати(у 2013– 181,4 млрд. грн., у 2012 – 179 млрд. грн.) та зниження попиту на кредити рефінансування. Варто зазначити й зростання в обігу

електронних грошей. У порівнянні з 2012 роком даний показник сягнув 42%. За період 2011-2013 рр. електронні гроші набули більшого використання, як і кредитні та платіжні картки.

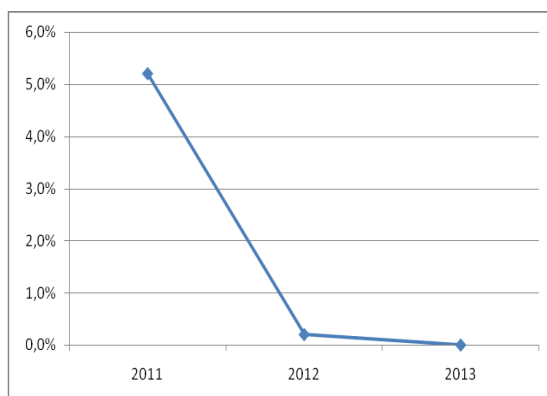

Рис. 4. Темпи росту ВВП за 2011-2013 рр.

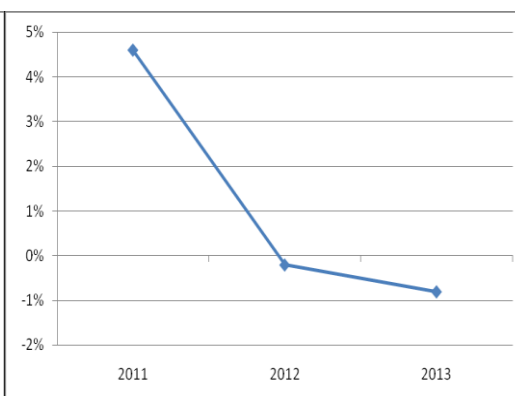

Рис.5. Рівень інфляції за 2011-2013 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних УНІАН.

Однією з ключових проблем банківської системи України є недостатній рівень капіталізації банків. Обсяг фінансових ресурсів у банківському секторі є доволі незначним у порівнянні із західними країнами. Так, рівень капіталізації банків Британії – 350 млрд. євро, Німеччини – 354 млрд. євро, Франції – 390 млрд. євро, США – 496 млрд. євро [22]. В той час як наприкінці 2013-го капітал українських банків становив лише 180,9 млрд. гривень, тобто лише 1,607 млрд. євро (по курсу 11,3).

Висновки. У ході роботи було з'ясовано наступні аспекти. Банківська система – це складна структурна частина економічної системи, яка складається з центрального банку, комерційних банків та банківських установ, які взаємодіють між собою. Національний банк України є центральним банком, який проводить єдину державну грошово-кредитну політику з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Національний банк України є особливим центральним органом державного управління, її емісійним центром, проводить єдину державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн.

У сучасних ринкових відносинах банки виступають одним із основних регуляторів економіки країни: акумулюють та розподіляють кошти між складовими економічної системи. Отже, на банківську систему мають вплив такі фактори як національна безпека держави, значний дефіцит державного бюджету, інфляція, недостатній розвиток фондового ринку та ринку нерухомості, наявність макроекономічних диспропорцій. Згідно із метою дослідження висвітлено та проаналізовано діяльність банківської системи України, результати цієї діяльності за період 2011-2013 рр., основні проблеми та перспективи розвитку цієї економічної структури. Банківська система організовує і обслуговує рух головного атрибуту ринку – капіталу, забезпечує його залучення, акумуляцію і перетікання у ті сфери суспільного виробництва, де виникає дефіцит капіталу. Щодо ВВП, то його рівень залишається низьким у порівнянні з іншими країнами, та банківська система може лише частково впливати на даний показник, він залежить від багатьох інших аспектів. Відносно проблем банківської системи, то основними є: недостатня капіталізація банків, не конкурентоспроможність, проблема надійності й забезпеченості кредитів та ряд інших проблем. Небезпечною є тенденція залучення ресурсів вкладників, які незабезпечені власним капіталом, з подальшим виходом на ринок позикових капіталів без утворення резервів для покриття кредитних ризиків. Для вирішення цього питання необхідно оптимізувати ризик-менеджмент, удосконалити методику формування резервів на покриття ризиків під активні операції, удосконалити систему банківського регулювання та нагляду.

Існує певна потреба у раціональній пропорції універсальних та спеціалізованих банків. На сьогоднішній день банки намагаються надавати як можна ширший спектр послуг задля максимізації прибутку, та іноді у таких випадках страждає якість надання послуг. Для усунення цієї проблеми варто розвивати спеціалізований сегмент у структурі банківських установ країни шляхом створення належного правового поля діяльності відповідних банків, нормативного диференціювання їхніх функцій та створення у разі потреби належних стимулів для розвитку з метою забезпечення ефективного функціонування різних сфер фінансового ринку. Також варто підвищити рівень прозорості діяльності з інвесторами та, особливо, з населенням, адже дуже мала кількість громадян знають про принципи діяльності банків, та саму цю діяльність. Для цього необхідно розширити перелік вимог до розкриття інформації про діяльність банку, підвищити рівень захисту прав мінори тарних акціонерів, стимулювати покращення банківського

обслуговування населення, забезпечення реалізації публічного доступу до Єдиного державного реєстру, з метою надання кредиторам доступу до необхідної інформації.

Для підвищення капіталізації банків України пропонуємо такі заходи: злиття, реорганізацію малоприбуткових банків з успішними; створення банківських об'єднань (банківських холдингових груп, корпорацій); випуск банківських облігацій, депозитних сертифікатів; випуск акцій власної емісії; розроблення механізму нарощування прибутку, який пов'язаний із дивідендною політикою банку (чим менша частина прибутку буде видана як дивіденди, тим більша його частина буде капіталізованою).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Крупка М. І. Банківська система: навчальний посібник./ М. І. Крупка, Є. М. Андрусак, І. В. Барилук та ін. – Львів, 2012. 580 с. – С. 8 /17
2. Стельмах В. С. Енциклопедія банківської справи України./В. С.Стельмах – Київ, 2001. – 680 с.- С. 56
3. Савлук М. І. Гроші та кредит: підручник./ М. І. Савлук – Київ, 2001. – 599 с. – С. 64
4. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 р. №2112-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2121-1
5. Жарковська Е. П. Банковское дело./ Е. П. Жарковська – Москва, 2004. – 440 с. - С. 44
6. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин в умовах реформування економіки./ О.В. Дзюблюк – Київ, 2000. – 512 с. – С. 77-78
7. Морз А.М. Центральний банк і грошово-кредитна політика: навч.-метод. посібник. / А.М. Морз – Київ, 2010, - 303 с. – С.
8. Ващенко Ю. В. Банківська право: навч. посібник./ Ю. В. Ващенко– Київ, 2006. – 344 с. – С.65
9. Гетьманцев Д. О. Банківське право України./ Д.О.Гетьманцев, Н.Г. Шукліна– Київ, 2007.344 с.–С. 153
10. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн: підручник./ П. В.Мельник, Л.Л.Тарангул, О.Д. Гордей – Київ, 2010. – 586 с. – С. 14
11. Коваленко В. В. Банківська система України: монографія./ В.В.Коваленко, О.Г.Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль– Суми, 2010. – 187 с. – С.15.
12. Михайловська І. М. Гроші та кредит: навч. пос./ І. М. Михайловська– Львів, 2006. – 432 с. – С. 254
13. Гроші та кредит: навч. посібник. / за ред. М.І. Крупки. – Львів, 2010. – 408 с. – С. 203
14. Юридична газета /№22(106) 31 травня 2007 р./ Банківська система України
15. Костюченко О. А. Банківське право України: навч. пос. / О. А. Костюченко – 2-ге видання. - Київ, 2001. – 576 с. – С. 21-22
16. Мороз А. М. Гроші та кредит./ А. М.Мороз, М. Ф. Пуховкіна – Київ, 2002. – 598 с. – С. 103
17. Білецька Л. В. Економічна теорія: підр./ Л. В. Білецька, В.І. Савич – Львів, 2009. – 688 с. – С. 230
18. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: підручник./ В. М. Шелудько – Київ, 2006. – 523 с. – С. 270-271
19. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика: навч. посібник./ Д.І. Коваленко – Київ, 2013. – 578 с.
20. Рівень капіталізації банків Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bankografo.com/>
21. Депозитні індекси банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fudi.finance.ua/ua/>
22. Макроекономічні показники України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/>
23. Сайт статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
24. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>
25. Офіційний сайт МФУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>